

Satura.

Spisal L. Pintar.

Od srčno zaželjenega poklica . . .



srčno zaželjeni poklic, ki je Ivanu Nepomučanu Hrdeckemu izročil varstvo Ljubljane, se je izvršil 17. majnika 1820, ko ga je njega veličanstvo cesar Franc I. imenoval za ljubljanskega župana. Prejšnji mestni poglavar J. N. Rozman je bil postal deželnosodni svetnik in Hrdecky je bil izbran za njegovega naslednika. 27. junija 1820 je Hrdecky prisegel kot župan politično-ekonomičnega magistrata v Ljubljani in z njegovim nastopom je posijala čez Ljubljano zares nova zarja, kajti kamorkoli pogledamo, vidimo dela njegove bistrournosti, njegove neutrudnosti. Njegovih del iskati zabeleženih po Emone analih (= Ljubljanskih letopisih) bi seveda stalo nekaj truda, hvala torej pesniku, da nam jih je v tej slavnostnici — glavna vsaj! — po svoje naštel in opisal, zbrana je pa tudi najti v Hrdeckega životopisih. V nemščini mu je životopis spisal Jan. Bleiweis ter ga priobčil leta 1846 v Ilirskem listu šte. 66—70; poslovenjenega od Jur. Kosmača so ga priobčile Novice kot doklado k 49. listu 9. grudna 1846. l. Životopis nam seveda našteva tudi Hrdeckega zasluge pred zasedbo županskega stola, ki si jih je bil stekel kot oskrbnik Turuske in Fužinske grajščine, kot komisar in pregledovalec erarnih dobav žita, mrve in drugega skladiščnega blaga, kot upravitelj in komisar v Bistri in v Loki ob času lakote s preskrbovanjem žita, pa zopet z zdravstveno-varnostnimi odredbami, ko se je pojavila huda vročinska bolezen mačuh, dalje kot ustanovitelj šole v Loki, v Selcih, v Železnikih, kot skrbnik za dobre ceste in mostove i. t. d. — Glavne zasluge pa spadajo v dobo njegovega županovanja v Ljubljani. —

Kmalu po nastopu županstva je bil 16. oktobra 1820. l. izbran za mestnega poslanca v stanovski odbor in je tu več nego 25 let razvijal svojo delavnost z največjo stvarno vnemo za blagor mesta in dežele.

Hrdeckega najdemo tudi med ustanovitelji Kranjske hranilnice, ki je bila za dunajsko prva v Avstriji, bil je njen pisarniški

ravnatelj in skrbnik. — Hradecky je povzročil ustanovitev ubožnice ali preskrbovalnice mestnih ubožcev, njegovi delavnosti se je zahvaliti, da se je ustanovila v Ljubljani zastavljalnica, da se s tem ovre in zaustavi lihvarstvo ali oderuštvo. Stavbna podjetja, gasilne naprave in olepševalne naredbe so imele v njem neumornega pospešitelja. Zlasti se je pokazala njegova obsežna delavnost l. 1821 za časa ljubljanskega kongresa. In ko so po skoro petmesečnem bivanju v Ljubljani vladarji odhajali iz našega glavnega mesta, je dobil Hradecky od njih laskava priznanja in častna darila v spomin. Tedaj je sprožil tudi misel, da se je po odhodu kongresa leta 1823 in 1824 vkljub mnogim oviram na zelo obiskovanem in priljubljenem kapucinskem vrtu zasadil drevored „Zvezda“. Za njegovega županovanja je dobila Ljubljana namesto prejšnjega lesenega mostu nov, iz rezanega kamena zgrajen frančiškanski most, tudi lesene kramarske lope so se z mostu premestile v Slonove (zdaj Prešernove) ulice; — in ravno tako so te kramarske prodajalnice odpravili tudi s čevljarskega mostu. On ima svoje zasluge pri ustanovitvi deželnega muzeja (1832) in pri osnovanju trgovskega učilišča (1834). Ko se je pojavila v Ljubljani (1831) bljuvna griža ali kolera, pokazal je župan neumorno skrbnost in trezno preudarnost, skrbel za bolnišnice in zdravila, iskal virov za podporo revežev, odpravljal beračenje i. t. d. Meščansko strelišče je rešil Hradecky pogina s tem, da je leta 1844 iznova ustanovil streliško društvo. Odbornik kmetijske družbe je bil že od leta 1821 dalje in se je mnogo trudil za saditev in razširjanje murv in sadnega drevja, v gramozni jami je dal napraviti drevesnico in so se v njej vzgajali divji kostanji in laške topole za obcestne drevorede, ki so jih pozneje zasadili ob dunajski in izanski cesti. Ko so se leta 1843 ustanovile „kmetijske in rokodelske Novice“, našle so v Hradeckem marljivega podpornika; mnogo spisov za ta list, zlasti o razdelitvi občinskih pašnikov, o sadjarstvu in o ljudskih šolah je on sprožil in inspiriral. Udeležen je bil pri mnogih društvih (pri industrijskem in pri zgodovinskem 1844) i. t. d.

Največjih zaslug pa si je pridobil Hradecky za osuševanje in obdelovanje ljubljanskega barja. Cesta iz Ljubljane do Iga lahko rečemo da je Hradeckega delo, in njegova zasluga je, da se je nad dve kvadratni miljli močvirnega sveta, kjer je poprej rastel le mah in bičeje in ločje, začelo obdelovati in izboljševati. —

* * *

Kako da je Prešeren prišel do tega, da so mu poverili kompozicijo slavnostnice, nam je obrazložil dr. Ivan Prijatelj v „Ljublj. Zvonu“ XXII (1902) str. 704. Primeriti je tudi Bleiweisovo opombo v „Novicah“ III (1845) šte. 27, stran 105., kjer je Prešernova ta prigodnica ponatisnjena. Prvotnega natiska te slavnostnice na posebnem listu pa žalibog ne poznam, licejska knjižnica ga nima. Prvotni ta natisk bi utegnil biti za ustanovitev teksta, če ima morda kaj varijant mimo noviškega, dokaj važen, kajti tekst v sedanji obliki napravlja tuptatam nekaj težav. Toda o teh pozneje. —

Kordeš nam je svečano to slovesnost Hradeckega petindvajsetletnice, za katero je bil Prešeren zložil slavnostnico, v 27. številki Ilirskega lista (3. julija 1845) popisal približno takole: Visokočislani in mnogozaslužni c. kr. svetnik in župan stolnega mesta Ljubljane, gospod Ivan Nep. Hradecky, je dopolnil 27. junija petindvajseto leto svojega županovanja. Že v pričetku leta so bili sprožili ljubljanski meščani splošno željo, naj bi se ta praznični dan na čast mestnega predstojnika na primeren in slavnosten način proslavil; to željo je prestreglo in se iskreno za to stvar zavzelo predstojništvo meščanskega strelskega društva ter je pod vodstvom spoštovanega mojstra nadstrelcev in trgovca g. Jos. Karingerja priredilo v prostorih tukajšnjega strelišča v nedeljo 29. junija vzosno meščansko slavnost, h kateri so bili povabljeni poleg prav mnogoštevilnih članov strelskega društva tudi vsi višji državni uradniki in vojaški dostojanstveniki, visoko plemstvo in drugo ljubljansko veljaštvo.

Ob 7^h zvečer so začeli dohajati povabljeni od vseh strani ter polniti okusno opravljeno streliško dvorano in sosedne prostore. Ob 8^h, ko so bili že vsi prostori prenapolnjeni slavnostnih udeležencev, sta se odpravila dva odbornika mestnega sveta po slavljenca v njegovo stanovanje, in dospevshega so potem v spremstvu vsega magistratnega osebja med hruščanjem bobnov in trobent provedli v strelsko dvorano; g. mojster nadstrelcev je vstopivšega sprejel ter ga s kratkim, slavnosti primernim ogovorom pozdravil, potem pa je izročil slavljenecu v imenu meščanskega društva dragoceno čašo iz golotnice ali brušenega stekla (Krystallglas) s srebrnim zaklopcem in srebrnim podstavkom in pa dobro zadet, od Prinzhoferja na Dunaju litografiran portret za spomin na ta slavnostni dan. Golotnica ima na eni strani sledeči napis: „V spomin 25letnega delovanja mnogozaslužnemu svojemu predstojniku, c. kr. svetniku in županu g. Iv. Nepomučanu Hradeczkemu meščansko strelsko društvo v Ljubljani 27. junija 1845.“ Nasprotna stran je okrašena s strelskimi

pridevki in znaki. Pod litografirano podobo je čitati: „Iv. Nep. Hradeczky, c. kr. svetnik, župan provincijalnega glavnega mesta Ljubljane in stanovski odbranec cesarskih mest & &. Spomin spoštovanja po 25letnem županovanju.

27. junija 1845.

Meščanje ljubljanski.“

Očitna ginjenost osivelega mnogozaslužnega župana, ki možu o tej priliki ni dala nobene besede za odgovor, dasi je obličja izraz povedal več nego besede morejo, se je pa povišala do vrha, ko je slišal za to slavnost zloženo slavnostno pesem¹⁾, ki jo je prav dobro in z občutkom prednašala hčerka magistratnega kontrolorja g. Knoblocha. Pri zadnji vrstici te pesmi se je odgrnil iz kararskega marmorja mojstrsko izklesan spomenik, obstoječ iz plošče s pozlačenim napisom, ki ima ostati v spomin na ta slavnostni dan trajno krasilo streliške dvorane. Na plošči je ta-le napis: „Na tem od cesarja Karola VI. leta 1733 za strelišče določenem, leta 1804, ko sta bila zastopnika strelstva Andrej Herlein in Valentin Dreo, sezidanem, leta 1843 od c. kr. svetnika in župana g. J. N. Hradeckega z ustanovitvijo strelskega društva na novo oživiljenem kraju je poklonilo strelsko društvo svojemu mnogozaslužnemu ravnatelju 27. junija 1845 ob obletnici njegovega 25letnega županovanja ta spomenik hvaležnosti.“ — Po tem vzosnem aktu so napravile dame do nasprotnega konca dvorane špalir, in tja so nato provedli slavljenca. — Ko je prikorakal na nasprotno stran, je bil pozdravljen s slavnostnico v slovenskem jeziku²⁾. Pri zadnji kitici te slavnostnice je zdrsnilo zagrinjalo raz dobro pogojeno podobo čislane predstojnika, ki je od g. Stroja, tukajšnjega akademičnega slikarja, na bakreno pločo naslikana v krasnem zlatem okviru, napravila presenetljiv prizor. V tem trenutku, ko se je podoba odgrnila, je zaoril splošni vzklik „Bog živi!“ in med njim so začeli grmeti topovi, število strelcev je imelo označiti število let županovanja njegovega. Vsaka izmed navzočnih dam je dobila šopek cvetic, gospodje pa vsak po en izvod nemške in slovenske slavnostnice, odličnejši imenitniki zlato natislane krasotne odtiske napravljene v knjigotiskarnici Jos. Blasnika.

Potem so zažigali sijajen umetelen ogenj, pri čemer je neugodno deževno vreme delalo nekoliko ovire, naposled se je zasnoval slovesen ples, ki je trajal skoro do jutra ob neprisiljenem prostodušju in odkritosrčnem veselju udeležencev. —

¹⁾ To je Kordeschova nemška slavnostnica.

²⁾ To je Prešernova, ki jo je prednašal Toman. —

To slovesno praznovanje petindvajsetletnega delovanja našega častitljivega g. župana, ki ima že tudi 50. leto svojega službovanja v državi častno dosluženo za seboj in ki bo 30. avgusta t. l. dosegel 70. leto svojega življenja, je bilo v resnici njegovim zaslugam primerno in ostane gotovo pri ljubljanskih meščanih v trajnem spominu. — Tako govori popis Kordeshev.

Ornamenti.^{*)}

<p>Če me ljubiš, ne govori — bodi tiha, brez besede, brez smehljaja in brez vzdih;</p>	<p>če me ljubiš, mi natrgaj rož rdečih, nageljnov iz trav zelenih in rosečih.</p>
--	---

Jaz pridem k tebi vsak večer
zamišljen, tih in brez besed —
pomlad je zunaj vsepovsod
in vsepovsod pri cvetu cvet.

Tvoj smeh, tvoj smeh srebrnočist;
in tvoj pogled, tvoj beli cvet
je tega kriv, da hodim tod
zamišljen, tih in brez besed.

Tam po ravnem polju
mehka steza pelje,
tam sva prehodila
majeve nedelje.

Tam na ravnem polju
so škrjanci v travi,
tam sva se smejala
v blaženi ljubavi.

Tam na ravnem polju
žito je zoreče,
tam si mi dajala
nageljne rdeče.

Tam na robu polja
pa stoji razpelo, —
tam je pri poljubu
srce zadrhtelo.

M. Gaspari.

*) Vide „Lj. Zvon“ l. 1906.

Satura.

Spisal L. Pintar.

Pregnál' z zastávnih bukev sí temnáto —



astavne bukke (das Hypothekenbuch, Pfandbuch) obsegajo pregled zemljišč in nepremičnih posestev in na njih vknjiženih terjatev; v te knjige je uvedel Hradecky baje večjo jasnost in preglednost ter s tem dosegel za upnike večjo varnost, da poslej kapitalistom ni bilo treba z nezaupljivo strahoto skrivati pod težkim ključem nagrmdenih glavnic, ampak so si jih upali s hipotekarnim poroštvom izposojati; s tem pa je bilo pomagano i premožnjakom i rokodelčevim pridnim rokam ter umnim možganom podjetnikovim. Tako se je razprostilo blagostanje med vse stanove. Ko se je namreč l. 1820 reorganizirala kranjska provincijalna komisija za stabilni kataster (zemljiško knjigo) in se je njen dotedanji delokrog razširil, tedaj je bil tudi Hradecky imenovan za prisednika v novi provincijalni komisiji; in ko je l. 1825 prišel cesarski ukaz, naj se izdela nov davčni sistem za posredne davke in potrošnine, je bil zopet Hradecky izbran za člana provincijalne komisije užitninske. Na obeh mestih si je stekel izrednih zaslug. —

V šesti tercini Prešernove slavnostnice naj opozorim na izraz „jezero“ (= der See) in pa tisoč: „kapljice se zbero do jezera“ t. j. male vsotice do tisočaka. Da je v drugem pomenu beseda „jezero“ pravzaprav madžarka, nas pri tem besednem igranju ne bo motilo. —

* * *

Njim, ki grení potreba let večera —

Tistim, ki jim potreba let večera grení, je prihitel Hradecky s pomočjo naproti, ker je ustanovil preskrbovalnico za mestne obubožance. — Iz pridevniških debel izvedeni glagoli so napravljeni ali po 3. ali pa po 4. vrsti, v prvem slučaju so neprehodni, v drugem prehodni. Grenéti (3) = biti grenkega okusa, biti neprijeten — a greníti (4) = grenko[bo] delati, neprijetnost provzročati. Skrbi mi življenje grené (4. v.) Sorgen verbittern mir das Leben. Življenje mi grení (3. v.) = življenje mi je neprijetno. — Kaj je v našem slučaju „večera“, ali edninski roditelj, ali pa množinski tožilnik?

To se pravi: ali je „greni“ od grenéti ali od greniti? — Večer let (der Abend der Jahre) — starost. — Potreba starosti (potreba starih let) jim grení (3. v.) — oni grenko občutijo potrebo starih let (die Not des Alters schmeckt ihnen bitter). Če je pa „greni“ (4. v.) izvedeno iz greniti, tedaj potrebujemo objekta v tožilniku, to se pravi: potreba jim grení njihovo starost, jim jo dela grenko, jím grení njihova stara leta. Tedaj je „let večera“ tožilnik, vpraša se, ali edninski ali množinski? Prvo je pač nemogoče, drugo nekoliko verjetnejše. Mnogi moški samostalniki postanejo namreč v množini neutra (glej Mikl. synt. str. 24., točka 8.), n. pr. *vsa kota prebrskati*; *razna pota*; posestnik ima *lepe malna* (= mline), *melje na tri ali štiri kamna*. Izanci in barjani imajo preko barja izkopana *globoka grabna*. In tako se je po pravilnem neutru „hladna jutra“ izvrgla tudi nepravilna analogija „hladna večera.“ Videti je, da imamo tudi v tem Prešernovem verzu neutraliziran (?) „večer“, dasiravno nam množina dela nekaj težav. —

* * *

Ki bratov tihotijo zabavljice ...

Ko bi veljalo isto, kakor o izvajanju glagolov iz pridevniških debel, tudi za izvajanje iz samostalniških, tedaj bi bili tu zopet pred alternativo, ali je „tihotijo“ od tihotéti (ponehovati, pojemati, verstummen, nachlassen) ali od tihotíti (tihoto delati, verstummen machen, komu sapo zapirati, mu jezik vezati). V prvem slučaju bi bil „ki“ vzročni veznik in „zabavljice“ imenovalnik ter osebek, češ: ker zabavljice bratov (= zbadljiva očitanja drugih Slovanov) že utihujejo, se izgubljajo, ni jih več slišati. — V drugem slučaju je „ki“ ozirnik in osebek, „zabavljice“ pa tožilnik in objekt — to se pravi: „kateri“ (namreč Slovenci) že zavračajo zabavljivo očitanje slovanskih bratov, češ da bi bili mi Kranjci pozabili matere Slave in slovanske govornice; Slovenci so se že začeli toliko zavedati in gibati ter po Novicah kazati svojo narodno zavednost, da morajo očitanja njihovih bratov, češ da se Slovenci (Kranjci) slovanstva ne zavedajo, umolkni.

Dejal sem zgoraj, da, če bi veljalo isto pravilo, kakor za izvajanje glagolov iz pridevniških, tudi za izvajanje iz samostalniških debel, tedaj bi bili pred navedeno alternativo. Toda stvar je nekoliko drugačna. Kakor nam kažejo drugi vzgledi, izvajati nam je iz samostalniških debel glagole samo po 4. vrsti in ti glagoli so transitivni; n. pr. *togota* (jeza), *togotiti* = jezo zbudjati; *sramota*, *sramotiti* (sramoto delati); *krasota* (lepota), *krasotiti* t. j. *krasoto* (lepoto) delati. Kadar potrebujemo pri teh izsamostalniških glagolih intransitivnikov,

napravimo si jih reflektivno, n. pr. togotiti se; deloma se ta prikazen pojavlja tudi že pri izpridevniških glagolih, n. pr. ozdraviti se ... ozdravéti (dasi se različica med njima ne dá tajiti). — — V obeh slučajih se bomo torej odločili za transitivni glagol po 4. vrsti: „greníti in tihotíti.“ —

Dejali smo, da iz transitivnikov napravljamo intransitivnike z reflektivnim zaimkom: zbuditi (erwecken), zbuditi se (erwachen); če je glagol že intransitiven, tedaj ne potrebuje sestave z reflektivom — in vendar se nahajajo taki slučaji, n. pr. „Naj Tvojih dni število se naraša“ (namesto prostega narašča se množi). —

* * *

Včasih mora človek govoriti tudi o čem, o čemer govoriti mu ni prijetno. Že prej bi bil, pa sem vedno odlašal, češ: nikar, da ne porekó „glej ga domišljavca, ki se za besedami lovi!“ Toda ne prezirajmo odvažnosti! — Ko sem priredil l. 1900 Prešernov tekst, ogledal sem si precej vestno vsako besedico, vsako vejico; vse bi bil rad razumel do zadnje pičice — pa nisem, in žalibog še danes ne. In ker mi ni bilo vse tako jasno, kakor sem si želel, sem tudi pustil komentar in uvod na stran. S tisto izdajo niso bili zadovoljni in priredili so čez poldrugo leto novo z obširnim uvodom. Uvod torej res odlikuje Prešernovo izdajo iz l. 1902 od one iz l. 1900; tudi so pesmi nekaj drugače razvrstili, to pa te redakcije po moji sodbi prav nič ne povzdigne proti moji. — Toda besedilo je glavna stvar — in ravno besedilo te sedaj naj-novejše izdaje kaže nam, kadar se oddali od izdaje iz l. 1900, prav neverjetno čudne posebnosti. Za dokaz moje trditve bodi ravno Hradeckega slavnostnica. V prvem verzu tretje tercine „Up najpredrzejši si spolnil z deli“ izpremenila je ta redakcija „si“ v „je“. Zdaj pa pomislite malo: Slavljenec Hradecky in deklamator Toman si stojita v slavnostni dvorani vis-a-vis, cela pesem, ki jo mladi deklamator z vznesenim glasom prednaša, je o g o v o r na osivelega slavljence, ki ga ima pred seboj — pa naj mu reče: „Up najpredrzejši je spolnil z deli;“ cela pesem od kraja do konca ima dosledno: „Te bi“ ... Ti ... Tvoja ... Bog Te živi!“ itd.

Poglejmo še drugo mesto! Kdor se je količkaj vglobil v to pesem, mora čutiti takoj, da je od 12. do 16. tercine: „Ozri se“ ... do „srcé pretresa“ ena sama obširna perijoda. Lepo nam jo je analiziral A. Žigon (Zbornik Sloven. Matice VIII, 102.).

Prešeren je začel vsak verz, bodisi začetek ali sreda stavka, z veliko začetnico. Jaz sem konservativno ta običaj pridržal, novejša redakcija pa se je oprijela modernejše navade, ki je sicer popolnoma opravičena, da se namreč piši velika začetnica samo v začetku docela novih perijod in stavkov, sicer pa da naj se stavi v začetku verzov mala začetnica. Dobro! Toda ta redakcija stavi na konec 12., 13., 14. in 15. tercine klicaj (!) mesto nadpičja (;) ter pričenja 13., 14., 15. in 16. tercino z veliko začetnico, dasiravno so to takorekoč sami poreki edinemu za dvopičjem (:) sledečemu poreku „veselje v prsih Ti srce pretresa“. — Če se zavedam, da je ta stavek porek cele dolge perijode, tedaj ga mi po novi moderni metodi ne kaže pisati z veliko začetnico, kakor se je to pri tej redakciji zgodilo. —

Kaj naj pa porečemo k prvemu verz 16. tercine „Obrni na - nje mestnjane očesa“! — — Če pišem „ná-nje“, tedaj je „nje“ tožilnik (Primeri: ná-me, ná-te, ná-se, ná-nj, ná-njo i. t. d.). Vprašam: na koga? na zvestosrčna ljubljanska dekleta? Toda potem bi pričakovali: „mestnjanov očesa“, to bi se reklo: župan naj meščane opozori na cvet ženske mladine. — V resnici pa je dotični verz čisto drugačen po svojem zmislu in ostane razumljiv, če ne stavim vezaja ali vezne črtice med „na“ in „nje“, torej ne „ná-nje“, ampak „nà nje“, to se pravi: „nje“ (namreč Ljubljane) je edninski roditelj. — Obrni naposled svoje oči na njene (ljublanske) mestnjane, in ko vidiš, kako so pošteni in pravicoljubni, mora ti srce v prsih veselja igrati in polniti se s ponosom! — — È, ni vsaka poprava res poprava, kaj rada se izcimi tudi potvara. —

* * *

Brijareja storočnega si vkrotil —

O tem verz 16. tercine nam je podal obširno razlago že dr. Iv. Tertnik v gimnazijskem izveščju mariborskem l. 1898. Brijarej ali Aigaion je bajeslovno lice iz grške mitologije izmed števila storokih gigantov. Je pa to bitje personifikacija gibajočega se vodovja, pljuskajočega planja in valovanja — vprav vodovje, ki z močjo polje in buta ob bregove ter na vse strani po zanožinah in zatokih izteguje stotero svojih panog (rok). Na tleh ljubljanskega barja je bilo v davni dobi mostišč ali zgradeb na koléh vse čez prostrano jezero, ki je na vse strani sililo v obmejnih holmov jarke in doline, tvoreč zatočiče in zanožja. To močvirsko vodovje s svojimi zanožji je Brijarej s stoterimi rokami. Hradecky je ukrotil storočnega tega Brijareja, določivši močvirskemu vodovju stalne struge in odtok, potisnivši je v primerne meje.

